

Maja Kazana

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

ORCID: 0009-0000-1717-5091

maja.kazana@icloud.com

Zasada nierozdzielania rodzeństwa na tle prawa rodzinnego

The Principle of Not Separating Siblings Against the Background of Family Law

ABSTRACT

This article deals with the implementation of the principle of not separating siblings introduced by the legislator in the Polish family law system in the context of protecting the interests of a minor in the Polish legal system using the document research method and the method of literature analysis and criticism. The article analyzes the reasons for systematizing the principle in the Polish family law system and its concretization in the family law institutions such as divorce, separation, marriage annulment, exercise of parental authority when parents live apart, custody, foster care and adoption. The discussed solutions have their sources in particular in the Act of February 25, 1964 – Family and Guardianship Code (i.e. Journal of Laws 2020.0.1359) and the Act of June 9, 2011 on supporting the family and foster care system (i.e. Journal of Laws 2022.0.447).

Keywords: the principle of not separating siblings, siblings, family, family ties

WPROWADZENIE

Rodzina stanowi podstawową formę życia społecznego pełniącą priorytetowe funkcje w życiu człowieka. Za jej istotę należy przyjąć więzy występujące między jej członkami – małżeńskie, rodzicielskie oraz w niektórych typach rodzin więzy powinowactwa.

Ze względu na zarówno grupowy, jak i instytucjonalny charakter rodziny, zdefiniowanie jej w sposób jednoznaczny budzi wiele kontrowersji wśród badaczy naukowych. W ujęciu socjologicznym więź rodzinna jest specyficznym typem więzi społecznej, tworzącej się i funkcjonującej w pierwotnej mikrostrukturze

społecznej, jaką jest rodzina¹. Stosunki rodzinne opierają się na miłości, trosce, zaufaniu, odpowiedzialności, wzajemnej pomocy i opiece. Niezależnie od uwarunkowań globalnych powodujących zmiany w życiu kulturowym czy podejmowanych działań opiekuńczo-wychowawczych i edukacyjnych rodziny stanowi ona pewną wewnętrzną, intymną strukturę, swoiste więzi osobowe i kulturowe, które utrudniają przenikanie do wspólnoty rodzinnej zewnętrznych, często ją zaburzających, elementów społecznego funkcjonowania życia globalnego i lokalnego. Proces wychowawczy jednostki ludzkiej rozpoczyna się zawsze w środowisku rodzinnym, niezależnie od istniejącej w nim struktury².

Trwały związek emocjonalny dziecka z rodziną spełnia istotną rolę – z jednej strony tworzy mechanizmy rozwoju cech osobowych, szczególnie w sferze uczuciowej, motywacyjnej, z drugiej strony powoduje eliminowanie zagrożeń i kryzysowych sytuacji rodzinnych, w których może wystąpić poczucie osamotnienia członków wspólnoty rodzinnej, a szczególnie dzieci³.

Obecne liczne zmiany kulturowe działają niekorzystnie dla prawidłowego funkcjonowania rodziny jako środowiska opiekuńczo-wychowawczego. Rozluźniają się w niej więzi emocjonalne, osłabiają społeczne wartości znaczenia rodziny, zagrożone są niektóre elementy systemu życia rodzinnego⁴.

We wczesnym dzieciństwie, dzięki możliwości ukształtowania bezpiecznego stylu przywiązania, starsze rodzeństwo może zapewnić poczucie bezpieczeństwa młodszemu oraz stwarzać mu sprzyjające warunki do eksploracji otoczenia. W okresie przedszkolnym i szkolnym poczucie bezpieczeństwa w relacjach z rodzeństwem stwarza możliwość eksperymentowania w zakresie różnorodnych zachowań społecznych, co ułatwia nabywanie nowych wzorców interakcji z rówieśnikami. Starsze rodzeństwo, pełniące rolę wzoru, ma jednocześnie okazję do rozwijania empatii, opiekuńczości, a także przyjmowania perspektywy drugiej osoby⁵.

¹ E. Budzyńska, *Rodzinne więzi: dane, zadane, odrzucane? Socjologiczne refleksje nad przemianami rodziny współczesnej*, [w:] *Praca – więź – integracja: wyzwania w życiu jednostki i społeczeństwa, t. 2, Wartości i więzi społeczne*, red. U. Swadźba, B. Pactwa, M. Żak, Katowice 2015, s. 47–59.

² H. Cudak, S. Cudak, *Znaczenie rodziny w procesie wychowawczym dzieci i młodzieży*, „*Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne*” 2020, t. 35, s. 37–51.

³ S. Cudak, *Znaczenie więzi emocjonalnych w rodzinie dla prawidłowego funkcjonowania dzieci*, „*Pedagogika Rodziny*” 2012, nr 2 (4), s. 31–39.

⁴ Idem, *Problemy wychowawcze dzieci funkcjonujących w pogotowiu rodzinnym*, „*Pedagogika Rodziny*” 2016, nr 6 (2), s. 97–106.

⁵ E. Gurba, T. Franc, *Z rodzeństwem przez życie*, [w:] *Rodzeństwo i jego odstony*, red. ks. G. Godawy, Kraków 2021, s. 29–55.

1. ZASADA NIEROZDZIELANIA RODZEŃSTWA A DOBRO DZIECKA

Zważywszy na przedmiot niniejszego artykułu, warto podkreślić, iż w ustawodawstwie międzynarodowym nadrzędny interes dziecka podlega ochronie jako naczelną zasadą Konwencji o Prawach Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r.⁶ Art. 3 ust. 1 Konwencji stanowi o prawie dziecka do tego, aby ocena i zabezpieczenie jego najlepiej pojętego interesu były zawsze sprawą nadrzędną we wszystkich dotyczących go działaniach, decyzjach zarówno w sferze publicznej, jak i prywatnej. Artykuł ten jest zasadą ogólną, dotyczącą interpretacji i stosowania (urzeczywistniania) praw dziecka wskazanych w Konwencji. Prawa człowieka i prawa dziecka inkorporowano do polskiego systemu prawnego, stając się istotnym składnikiem aksjologicznym naszego prawa. Dzisiaj należy nie tylko pytać o te prawa, ale także podejmować działania w celu realizacji praw człowieka, w tym dziecka, w warunkach globalizacji w naszym kraju oraz zapewnienia skutecznego programu przebudowy życia społecznego⁷.

Klauzula generalna, jaką jest zasada dobra dziecka, nie posiada określonej definicji ustawowej, przez co należy ją pojmować jako nakaz działania w jak najlepszym interesie dziecka. Warto podnieść, że podstawowa ocena najlepiej pojętego interesu dziecka jest ogólną oceną wszystkich czynników składających się na najlepiej pojęty interes dziecka, a waga każdego z nich zależy od pozostałych. Nie zawsze przy dokonywaniu oceny pod uwagę będą brane wszystkie elementy składające się na interes małoletniego. W przypadku każdego dziecka i każdego przypadku za danym elementem będzie się kryć inna treść. W zależności od rodzaju decyzji i konkretnych okoliczności różne będzie także znaczenie poszczególnych elementów w ocenie ogólnej⁸.

Konstrukcja normatywna „dobra dziecka” wiąże się z prawem rodzinnym i opiekuńczym. Ochrona dobra dziecka jest najpełniej realizowana na poziomie rodziny jako naturalnego dla człowieka środowiska rozwoju, a dopiero następnie zapewnia się ochronę przez uruchamianie innych mechanizmów. Wprowadzenie niniejszej konstrukcji jako elementu przepisu prawnego wyraźnie wyznacza kierunek wykładni przepisów w zakresie stosowania prawa zgodnie z dobrem niepełnoletnich członków rodziny⁹.

⁶ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (t.j. Dz.U. z dnia 23 grudnia 1991 r.), dalej: Konwencja.

⁷ S.L. Stadniczeńko, *Prawa dziecka częścią składową systemu praw człowieka i obywatela*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka*, Warszawa 2015, s. 37–50.

⁸ P.J. Jaros, M. Michalak, *Prawa Dziecka Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2015, s. 681–707.

⁹ K. Hanas, *Konstrukcja normatywna „dobra dziecka” i jej sądowe zastosowanie*, Lublin 2021, s. 20.

Artykuł 72 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹⁰ poddaje dobro dziecka analogicznej ochronie konstytucyjnej do tej, która z mocy art. 18 i art. 71 ust. 1 przynależy dobru rodziny. Warto jednak zauważyć, że pojęcie „dobro dziecka”, w przeciwieństwie do pojęcia „dobro rodziny” nie występuje w żadnym przepisie konstytucyjnym. To, że stanowi ono wartość konstytucyjnie chronioną, wynika jednak wyraźnie z treści art. 72¹¹. Za konkretyzację niniejszej klauzuli generalnej należy uznać zasadę nierozdzielania rodzeństwa, której względny charakter dyspozycji pozwala na wyłączenie przy potencjalnym narażeniu dobra któregośkolwiek z rodzeństwa. Ponadto, przez wielokrotne podkreślenie zasady nierozdzielania rodzeństwa przez ustawodawcę, jako zasadne jawi się twierdzenie, iż wspólne wychowywanie się rodzeństwa nie stoi w sprzeczności z ich dobrem. Warto wskazać na stanowisko Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie wyrażone wyrokiem z dnia 22 listopada 2012 r. w sprawie II SA/Lu 757/12Z, które wskazuje, iż z brzmienia art. 61⁷§ 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹² wynika wprost, że by uznać osoby za spokrewnione, konieczne jest posiadanie jednego wspólnego przodka. Nie jest natomiast wymagane, by osoby spokrewnione pochodziły od tych samych rodziców – wystarczy, by miały jednego wspólnego rodzica. Konsekwencją tego jest przyjęcie, że „rodzeństwo” obejmuje nie tylko rodzeństwo naturalne, ale również przyrodnie¹³.

2. ZASADA NIEROZDZIELANIA RODZENSTWA A ROZWÓD, SEPARACJA I UNIEWAŻNIENIE MAŁŻEŃSTWA

W pierwszej kolejności należy poświęcić uwagę realizacji zasady nierozdzielania rodzeństwa przy rozwodzie rodziców. W świetle art. 58 §1 k.r.o. wyrok rozwodowy w swej obligatoryjnej części rozstrzyga o winie małżonków, o wysokości świadczeń alimentacyjnych na rzecz małoletniego dziecka stron, o władzy rodzicielskiej oraz o sposobie korzystania ze wspólnego mieszkania małżonków po rozwodzie.

Stosownie do okoliczności sprawy i biorąc pod uwagę dobro dziecka oraz interes społeczny, sąd rozwodowy może powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej obojgu rozwiedzionym rodzicom, powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców, ograniczając władzę rodzicielską drugiego z nich do okre-

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.), dalej: Konstytucja.

¹¹ M. Florczak-Wątor, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021, art. 72.

¹² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2020.0.1359), dalej: k.r.o. lub kodeks rodzinny i opiekuńczy.

¹³ Wyrok WSA w Lublinie z 22.11.2012 r., II SA/Lu 757/12, LEX nr 1241060.

ślonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka, pozbawić władzy rodzicielskiej jedno lub oboje rodziców czy zawiesić władzę rodzicielską jednego lub obojga rodziców¹⁴.

Zgodnie z brzmieniem omawianego artykułu rodzeństwo powinno wychowywać się wspólnie, chyba że dobro dziecka wymaga innego rozstrzygnięcia. W kwestii omawianej zasady stanowisko zajął Sąd Apelacyjny w Krakowie, wskazując wyrokiem z 11 września 2012 r., iż zasada art. 58 § 1 zd. 3 k.r.o. jest wyrażona w bardzo jasny i stanowczy sposób, stanowiąc narzędzie ochrony „własnych praw dziecka” oraz ich priorytetu przed prawami rodziców. Konkurencyjnym, a odrzuconym rozwiązaniem byłaby dopuszczalność „podziału rodzeństwa”, tak aby część pozostała z matką, a część z ojcem z przyczyn leżących po stronie rodziców. Wyjątek wyrażony we wskazanym przepisie należy więc ujmować wąsko. Przesłanką zastosowania tego rzadkiego co do istoty wyjątku jest „bezwzględny” wymóg dobra dziecka, a zatem stan rzeczy leżący zawsze w obszarze odnoszącym się do sytuacji obojga dzieci, a nigdy tylko po stronie rodziców¹⁵. Przyczyną odstępstwa od tej zasady powinny być szczególnie ważne względy wskazujące na to, że przemawia za tym dobro dziecka. Sąd zatem na podstawie wyników postępowania dowodowego powinien uzasadnić odstępstwo od tak wyrażonej zasady. W określonych stanach faktycznych może zdarzyć się taka sytuacja, że dzieci od lat wychowywane są oddzielnie i są związane tylko z jednym z rodziców czy też inną osobą sprawującą nad nim bezpośrednią pieczę, i nie dążą do zmiany tego stanu. Mogą też ujawnić się takie relacje między rodzeństwem, zwłaszcza w sytuacji bardzo dużej różnicy wieku, że starsze rodzeństwo może wpływać demoralizująco na młodsze dziecko. Wówczas należy rozważyć, czy dla dobra każdego z tych dzieci nie jest zasadne pozostawienie ich w rozłączeniu. Sąd powinien w takiej sytuacji zdefiniować – na użytek konkretnej sprawy – dobro dziecka, które będzie podstawą odstępstwa od reguły¹⁶.

Zaprezentowany powyżej prawidłowy model stosowania omawianej zasady został przez ustawodawcę przewidziany w stosunku do realizacji pozostałych instytucji prawa rodzinnego, takich jak separacja, działając na podstawie art. 58 §1 k.r.o. w zw. z art. 61³ § 1 k.r.o. oraz unieważnienie małżeństwa, działając na podstawie art. 58 § 1 k.r.o. w zw. z art. 21 k.r.o.

¹⁴ K. Pietrzykowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2023, art. 58.

¹⁵ Wyrok SA w Krakowie z dnia 11.09.2012 r., sygn. akt I ACa 759/12, Legalis nr 719508.

¹⁶ J. Sasiak, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 58.

3. ZASADA NIEROZDZIELANIA RODZEŃSTWA A ROZSTRZYGANIE O WŁADZY RODZICIELSKIEJ W PRZYPADKU, GDY RODZICE ŻYJĄ W ROZŁĄCZENIU

Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 107 k.r.o., jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom żyjącym w rozłączeniu, sąd opiekuńczy może ze względu na dobro dziecka określić sposób jej wykonywania i utrzymywania kontaktów z dzieckiem przez:

1) pozostawienie władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom, którzy przedstawili zgodne z dobrem dziecka pisemne porozumienie o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem (art. 107 § 1 zd. 2 k.r.o.);

2) rozstrzygnięcie o sposobie wspólnego wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem uwzględniające prawo dziecka do wychowania przez oboje rodziców, którzy nie przedstawili porozumienia (art. 107 § 2 zd. 1 k.r.o.);

3) powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców i ograniczenie władzy drugiego do określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka, jeżeli dobro dziecka za tym przemawia (art. 107 § 2 zd. 2 k.r.o.)¹⁷.

W praktyce nierzadko można spotkać się z rozstrzygnięciami stanowiącymi o powierzeniu wykonywania władzy rodzicielskiej tylko jednemu z rodziców. Zjawisko to jest wynikiem częstego braku całkowitej zgody między rodzicami przy wykonywaniu pieczy nad dziećmi, która w braku jakichkolwiek innych negatywnych przesłanek jest dla sądu opiekuńczego decydująca.

Zgodnie z art. 107 § 1 zd. 3 k.r.o., jeżeli rodzice mają kilkoro dzieci, wskazane jest, aby rodzeństwo wychowywało się razem. Oczywiście zasady tej nie można stosować sztywno, w konkretnym bowiem wypadku z rozmaitych przyczyn, np. ze względu na różny stopień zaangażowania uczuciowego poszczególnych dzieci względem każdego z rodziców, celowe może się okazać odmienne rozstrzygnięcie (orz. SN z 30.1.1957 r., 4 CR 924/55, OSNCK 1958, Nr 1, poz. 22). Zwłaszcza istotne z tego punktu widzenia znaczenie może mieć stan faktyczny, jaki wytworzył się w okresie przed wydaniem orzeczenia, gdyż zmiana tego stanu może źle wpłynąć na psychikę dziecka i linię jego wychowania (orz. SN z 16.6.1958 r., IV CR 383/57, RPE 1959, Nr 3, s. 344). W żadnym razie o rozdzieleniu dzieci nie może decydować dążenie do jednakowego, a więc jakoby sprawiedliwego „obdzielenia dziećmi obojga rodziców”¹⁸.

¹⁷ M. Załucki, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 107.

¹⁸ K. Pietrzykowski, *op. cit.*, art. 107.

4. ZASADA NIEROZDZIELANIA RODZEŃSTWA A OPIEKA

Termin „opieka” jest niejednoznaczny, stąd w ramach omawianego pojęcia wyróżnia się m.in. opiekę faktyczną i prawną. Opieka faktyczna to rzeczywiste (faktyczne) zajmowanie się sprawami osoby, która sama nie może tego czynić, i udzielanie jej pomocy przy równoczesnym braku ku temu podstawy prawnej. Opieka prawna stanowi prawną formę pieczy nad taką osobą i jej majątkiem, a więc jest sprawowana na podstawie tytułu prawnego¹⁹.

Szczególnie uzasadnionym przypadkiem, w którym sąd opiekuńczy powinien ustanowić jednego opiekuna dla kilku osób, jest opieka nad rodzeństwem naturalnym bądź przyrodnim. Wynika to z dążenia do przeciwdziałania rozdzielaniu rodzeństw, aby w ten sposób dbać o istniejące między nimi więzi emocjonalne²⁰.

Regulacja art. 151 k.r.o. stanowi o powierzeniu opieki nad rodzeństwem jednemu opiekunowi w miarę możliwości. Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że ustawodawca miał na uwadze głównie możliwości kandydata na opiekuna, o których oczywiście trzeba pamiętać²¹. „Nie jest np. w zasadzie dopuszczalne ustanowienie jednego opiekuna dla dwóch osób w sytuacji, gdy stan zdrowia jednej z nich powoduje, że wymaga ona stałej, wręcz całodobowej pielęgnacji ze strony opiekuna, a zakres potrzeb wychowawczych drugiej z nich sprawia, iż ich zaspokojenie wiąże się z dużym obciążeniem czasowym opiekuna”²².

Powierzenie opieki nad rodzeństwem jednemu opiekunowi powinno stanowić – w miarę możliwości – zasadę. Uzasadnieniem tego jest konieczność jak najpełniejszej ochrony istniejących między rodzeństwem więzi emocjonalnych²³, a objęcie opieki przez tę samą osobę pozwala upodobnić sprawowaną opiekę do stosunków zachodzących w rodzinie. Równocześnie przez jednego opiekuna należy rozumieć też małżonków, którym powierzono wspólne sprawowanie opieki²⁴.

W kwestii omawianej instytucji należy przedstawić regulacje dotyczące ustanowienia opiekuna tymczasowego dla małoletniego obywatela Ukrainy przebywającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bez opieki osób dorosłych odpowiedzialnych za niego zgodnie z polskim porządkiem prawnym. Ustawą z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium

¹⁹ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Komentarz do art. 145–184 KRO regulujących opiekę i kuratelę*, [w:] *Opieka i kuratela. Komentarz do art. 145–184 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC (art. 516, 518, 520, 573–574, 590–598, 599–602, 604–605)*, wyd. 2, Warszawa 2021, art. 151.

²⁰ P. Zakrzewski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 151.

²¹ K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 7, Warszawa 2020, art. 151.

²² H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *op. cit.*

²³ Strzebińczyk J., *System Prawa Prywatnego. Tom 12. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, wyd. 2, Warszawa: C.H. Beck, 2011, art. 112 (1).

²⁴ S. Kalus, [w:] K. Piasecki, *Komentarz KRO*, Warszawa 2011, t. 2, art. 151.

tego państwa²⁵ ustawodawca w art. 25 ust. 7 zd. 1 i 2 wskazuje na zasadę dobra dziecka i nierozdzielania rodzeństwa, stanowiąc, iż tę samą osobę można ustanowić opiekunem tymczasowym dla więcej niż jednego małoletniego, jeżeli nie zachodzi sprzeczność między interesami małoletnich. Opiekunem tymczasowym dla rodzeństwa, w miarę możliwości, ustanawia się tę samą osobę.

Następnie do postępowania o ustanowienie opiekuna tymczasowego w zakresie nieuregulowanym przepisami niniejszej ustawy ustawodawca odsyła do przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r.²⁶ Zgodnie z powyższym nie sposób stwierdzić, że ustawodawca dostrzega znaczenie wspólnego wychowywania się rodzeństwa, co ukazało się dzięki zawarciu zasady nierozdzielania rodzeństwa w zakresie ustanawiania opiekuna tymczasowego dla małoletnich obywateli Ukrainy. Warto natomiast podać w wątpliwość prawidłowość zawarcia przez ustawodawcę zwrotu „w miarę możliwości”, gdyż w ocenie autorki wprowadza zbyt duże ryzyko rozdzielenia rodzeństwa. Powyżej omawiany przepis nie stanowi o bezwzględnej konieczności ustanowienia tej samej osoby opiekunem tymczasowym dla więcej niż jednego małoletniego, a jedynie dołożenia starań w tym stopniu, w jakim to będzie możliwe, jeżeli zdarzy się do tego okazja czy sposobność.

5. ZASADA NIEROZDZIELANIA RODZEŃSTWA A PIECZA ZASTĘPCZA

Od opieki ustanowionej dla małoletniego dziecka należy odróżnić pieczę zastępczą rozumianą jako zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców. Sprawowana w formie rodzinnej lub instytucjonalnej pieczę zastępcza obejmuje obowiązek i prawo do wykonywania bieżącej pieczy nad osobą dziecka oraz jego wychowania, w tym reprezentowanie dziecka, stanowiąc jeden ze sposobów ograniczenia władzy rodzicielskiej (art. 109 § 2 pkt 5 k.r.o.). Pozostałe obowiązki i prawa wynikające z władzy rodzicielskiej należą do rodziców dziecka (art. 112¹ § 1 zd. 2 k.r.o.)²⁷.

Podstawę organizacji systemu pieczy zastępczej stanowi zasada pomocniczości. W myśl tej zasady państwo wspiera rodzinę lub przejmuje jej obowiązki dopiero wte-

²⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (t.j. Dz.U.2023.0.103), dalej: Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa.

²⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.).

²⁷ M. Załucki, *op. cit.*, art. 112 (1).

dy, gdy rodzice ich nie realizują w należyty sposób²⁸. Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej co do zasady jest możliwe wówczas, jeżeli wcześniej zastosowano inne środki, przewidziane w art. 109 § 2 pkt 1–4 oraz formy pomocy rodzicom dziecka, o których mowa w przepisach ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej²⁹, nie doprowadziły do usunięcia stanu zagrożenia dobra dziecka (art. 112[3] § 1 k.r.o.)³⁰. Wyjątkiem jest sytuacja, w której niezależnie od zastosowania form pomocy umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej jest dopuszczalne ze względu na zagrożenie jego dobra, zwłaszcza życia i zdrowia dziecka. Co istotne, w wyniku nowelizacji k.r.o. z dnia 18 marca 2016 r. art. 122³ nadano nowe brzmienie. Jak wskazuje §2 niniejszego przepisu, umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej wbrew woli rodziców wyłącznie z powodu ubóstwa nie jest dopuszczalne³¹.

Mając na względzie tymczasowy charakter pobytu dzieci w pieczy zastępczej, ustawodawca art. 112⁸ k.r.o. wprowadza zasadę nierozdzielania rodzeństwa, równocześnie uwzględniając wyrażone w art. 5 i 8 Konwencji prawo dziecka do utrzymywania więzi rodzinnych. Można przyjąć, że wspólny pobyt dzieci, które mogą łączyć silne więzi, może być dla nich ważny, sprzyjając przystosowaniu się do zmienionej rzeczywistości, aklimatyzacji w nowych warunkach. Obecność w tej samej placówce rodzeństwa może stanowić bezcenne oparcie dla dzieci, które mogą się wzajemnie wspierać³².

W wielu przypadkach decyzja o wspólnym pobycie w placówce stanowi dla rodzeństwa rozwiązanie korzystne, jednak tak być nie musi. Istotne jest zatem zwerifikowanie relacji rodzeństwa, czyli upewnienie się, czy nie dochodziło między nimi do niepokojących zachowań, które mogłyby przemawiać za powołaniem się na klauzulę dobra dziecka i umieszczeniem ich w różnych placówkach. W tym kontekście weryfikacji podlega w szczególności to, czy w gronie rodzeństwa nie dochodziło do zachowań dysfunkcyjnych i przemocowych³³.

W ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wielokrotnie pojawia się zasada nierozdzielania rodzeństwa i poza prymatem klauzuli dobra dziecka można ją pominąć jedynie wtedy, gdy ustawa wyraźnie tak stanowi. Przykładowo w art. 139a ust. 1 pkt 4 WspRodzU ustawodawca wymienia zadania organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, pośród których znajduje się sporządzenie opinii o zasadności wspólnego umieszczenia rodzeństwa w rodzinie przysposabiającej. Jednakże w następnym punkcie wymieniono sporządzenie opinii o możliwości

²⁸ J. Zajączkowska-Burtowy, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 112 (3).

²⁹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, (t.j. Dz. U. 2022.0.447), dalej: WspRodzU, ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

³⁰ G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2019, art. 112(3).

³¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz.U.2020.0.1359.

³² M. Załucki, *op. cit.*, art. 112 (8).

³³ *Ibidem*.

nieumieszczenia wspólnie rodzeństwa w rodzinie przysposabiającej z powodu nieznaledzenia kandydata do przysposobienia rodzeństwa. Przykład ten z jednej strony obrazuje, jak istotne jest przestrzeganie tej zasady, z drugiej natomiast – że nie jest to zasada nadrzędna. Jeśli bowiem możliwe jest zakończenie przebywania dziecka w pieczy zastępczej dzięki przysposobieniu, którego jednak warunkiem jest rozdzielenie rodzeństwa, to ustawodawca dopuszcza takie rozwiązanie, stwarzając taką możliwość również przez wydanie w tym przedmiocie opinii³⁴.

Z pewnością można się spodziewać w praktyce trudności ze zrealizowaniem dyspozycji komentowanego artykułu wynikających z przyczyn natury organizacyjnej, tj. przepełnienia podmiotów pieczy zastępczej, co może szczególnie utrudnić umieszczenie w tym samym podmiocie pieczy zastępczej rodzeństwa zróżnicowanego wiekowo, pochodzącego z rodzin wielodzietnych. Jednakże z treści art. 112⁸ k.r.o. jednoznacznie wynika, że odstępstwo od wyrażonej w nim zasady ma być podyktowane jedynie dobrem dziecka. Bezpodstawne rozdzielenie rodzeństwa może być zatem traktowane w kategoriach naruszenia dóbr osobistych i może uzasadniać wystąpienie przez dziecko z powództwem o zadośćuczynienie.

W związku z omawianym zagadnieniem nie należy pomijać kwestii dotyczących małoletnich obywateli Ukrainy pozbawionych opieki na skutek rosyjskiego ataku zbrojnego na Ukrainę. Art. 27 Ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa przewiduje złagodzenie zasad ustanawiania pieczy zastępczej oraz funkcjonowania rodzinnych domów dziecka celem zapewnienia opieki jak największej liczbie małoletnich dzieci. W ramach rozpatrywanej zasady nierozdzielania rodzeństwa należy podkreślić, iż ustawodawca jedynie w art. 27 ust. 4 zd. 2 Ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa wskazuje, że umieszczenie dziecka w wieku do 3. r.ż. w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego jest możliwe w przypadku, gdy w danej placówce opiekuńczo-wychowawczej umieszczona jest matka lub ojciec tego dziecka oraz w innych wyjątkowych przypadkach, szczególnie gdy przemawia za tym stan zdrowia dziecka lub dotyczy to rodzeństwa.

Na płaszczyźnie omawianej instytucji należy uznać, że ustawodawca powinien przywiązywać większą wagę ochronie rodzeństw, gdyż samo przyznanie możliwości umieszczenia z uwzględnieniem zasady nierozdzielania rodzeństw w podmiocie pieczy zastępczej dziecka do 3. r.ż. jawi się jako niewystarczające.

³⁴ J. Zajączkowska-Burtowy, *op. cit.*, art. 112(8).

6. ZASADA NIEROZDZIELANIA RODZEŃSTWA A PRZYSPOSOBIENIE

Przysposobienie to akt prawa materialnego, którego powstanie jest uzależnione od ziszczenia się określonych przesłanek. Jest to uznanie obcego dziecka za własne, inaczej usynowienie – adopcja³⁵. Odnośnie do przysposobianego przesłanki mają charakter kumulatywny i są nimi małoletność dziecka oraz jego dobro.

Kodeks prawa rodzinnego i opiekuńczego pozwala na przysposobienie: tylko osoby małoletniej (art. 114 § 1 k.r.o.); z zastrzeżeniem pewnych wyjątków, każdej osoby małoletniej; tylko za jej zgodą, jeżeli ukończyła 13 lat (art. 118 § 1 k.r.o.); tylko w wypadku, jeżeli żyje ona w chwili przysposobienia (art. 117 § 2 k.r.o., z zastrzeżeniem sytuacji określonej w § 3 tego artykułu); wreszcie – tylko dla jej dobra (art. 114 § 1 k.r.o.)³⁶.

Przesłanka dobra dziecka w rozumieniu art. 114 § 1 k.r.o. stanowi nadrzędne kryterium oceny tego, czy przysposobienie jest dopuszczalne. Decyduje o tym przede wszystkim możliwość powstania między przysposabiającym a przysposobionym silnej więzi uczuciowej – takiej, jaka normalnie istnieje między rodzicami a dziećmi. Ponadto z punktu widzenia dobra dziecka konieczne jest, aby przysposobienie zapewniało dziecku należyte warunki prawidłowego wychowania, z reguły lepsze od dotychczasowych; wśród tych warunków bierze się także pod uwagę (ale jako kryterium wtórne) sytuację materialną przysposabiającego³⁷.

Regulacje dotyczące przysposobienia unormowane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie zawierają zasady nierozdzielania rodzeństwa, jednakże została ona wyrażona w przepisach ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. W wyniku nowelizacji z dnia 25 lipca 2014 r. do treści niniejszej ustawy dodano art. 166a stanowiący, że rodzeństwo powinno być umieszczane w jednej rodzinie przysposabiającej. Jest to uznawane za regułę, od której przewidziano odstępstwa, a mianowicie gdy ośrodek macierzysty (kwalifikujący dziecko do adopcji krajowej) na podstawie opinii wydanej przez podmiot oceniający sytuację dziecka w pieczy zastępczej o zasadności wspólnego umieszczenia rodzeństwa w rodzinie przysposabiającej uzna, że wspólne umieszczenie dziecka wraz z rodzeństwem w rodzinie przysposabiającej nie leży w najlepszym interesie dziecka³⁸.

Następnie przez regulację zawartą w art. 165 WspRodzU ustawodawca zobowiązał ośrodek adopcyjny do bezzwłocznego poinformowania rodziny, która wcześniej przysposobiła dziecko, o możliwości przysposobienia jego brata lub siostry. Należy stwierdzić, że ustalanie sytuacji prawnej rodzeństwa dziecka przy-

³⁵ K. Gromek, *Praxis. Prawo rodzinne dla sędziów i pełnomocników*, Warszawa 2019, s. 672.

³⁶ K. Pietrzykowski, *op. cit.*, art. 114.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ K. Trynieszewska, [w:] *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2015, art. 166 (a).

sposobianego jest uzasadnione i konieczne, uwzględniając treść art. 166a WspRodzU, zgodnie z którym rodzeństwo powinno być umieszczane w jednej rodzinie przysposabiającej, chyba że zachodzą okoliczności określone w dalszej części tego przepisu. Założeniem ustawodawcy jest więc doprowadzenie do realizowania na gruncie tej ustawy zasady nierozdzielania rodzeństwa, którą obserwujemy w treści przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁹. W ocenie autorki należałoby uzupełnić niniejszą regulację, wprowadzając co najmniej termin oraz określenie sankcji za niezastosowanie się do zobowiązania wobec ośrodka adopcyjnego.

Przepis art. 167 WspRodzU wiąże się z art. 114² k.r.o., zgodnie z którym przysposobienie, które spowoduje zmianę dotychczasowego miejsca zamieszkania przysposobianego w Rzeczypospolitej Polskiej na miejsce zamieszkania w innym państwie, może nastąpić wówczas, gdy tylko w ten sposób można zapewnić przysposobianemu odpowiednie zastępcze środowisko rodzinne. Nie dotyczy to sytuacji, jeżeli między przysposabiającym a przysposobianym istnieje stosunek pokrewieństwa lub powinowactwa albo gdy przysposabiający już przysposobił siostrę lub brata przysposobianego⁴⁰. Jakkolwiek w świetle art. 114² § 1 k.r.o. adopcja zagraniczna rzeczywiście powinna być traktowana jako *ultima ratio*, to jednak nadrzędny interes dziecka, jego dobro, możliwość pełnego i harmonijnego rozwoju może wymagać, w konkretnym wypadku, odrzucenia zasady pierwszeństwa adopcji krajowej (postanowienie SN z 5.07.2006 r., IV CSK 127/06, LEX nr 232819).

PODSUMOWANIE

Relacje z rodzicami oraz z rodzeństwem mają znamienny wpływ na kształtowanie człowieka, gdyż tworzą mechanizmy rozwoju cech osobistych, zwłaszcza w sferze emocjonalnej i motywacyjnej. Należy pamiętać, iż nie zawsze dzieci mają możliwość bycia wychowywanym przez rodzica bądź rodziców. Ustawodawca, mając na względzie, jak ważną rolę odgrywa trwała więź emocjonalna dziecka z rodziną pochodzenia, przez regulacje mające zastosowanie w poszczególnych instytucjach prawa rodzinnego, tj. rozwód, separacja, unieważnienie małżeństwa, rozstrzygnięcie o władzy w sytuacji, gdy rodzice żyją w rozłączeniu, opieka, piecza zastępcza oraz przysposobienie, przyznał ochronę interesom małoletniego, do których należy zaliczyć wprowadzenie zasady nierozdzielania rodzeństwa w systemie polskiego prawa rodzinnego uznaną za wartość konstytucyjną i równocześnie będącą konkretyzacją wiodącej zasady prawa rodzinnego – zasady dobra dziecka.

³⁹ A. Wilk, *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, S. Nitecki, A. Wilk, LEX/el. 2021, art. 165.

⁴⁰ B. Królak, M. Rączka, *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, Warszawa 2017, art. 167.

W ramach prezentowanych zagadnień dotyczących objęcia ochroną przez ustawodawcę małoletnich obywateli Ukrainy przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej należy uznać, iż ustawodawca dostrzegł potrzebę uchronienia ukraińskich rodzeństw przed rozdzieleniem, natomiast nie wszystkie wprowadzone regulacje zasługują na całkowite uwzględnienie.

Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa została znowelizowana Ustawą o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw z dnia 13 stycznia 2023 r.⁴¹ W wyniku nowelizacji zasada nierozdzielania rodzeństwa w zakresie opieki tymczasowej bądź pieczy zastępczej nie została uwzględniona w większym stopniu przez ustawodawcę, co zdaniem autorki nie daje pewności w zakresie ochrony rodzeństw w praktyce, a ponadto polaryzacja uprawnień instytucji wychowawczych i opiekuńczych może prowadzić do dezorganizacji.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Budzyńska E., *Rodzinne więzi: dane, zadane, odrzucane? Socjologiczne refleksje nad przemianami rodziny współczesnej*, [w:] *Praca – więź – integracja: wyzwania w życiu jednostki i społeczeństwa, t. 2, Wartości i więzi społeczne*, red. U. Swadźba, B. Pactwa, M. Żak, Katowice 2015, s. 47–59.
- Cudak H., Cudak S., *Znaczenie rodziny w procesie wychowawczym dzieci i młodzieży*, „*Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne*” 2020, t. 35, s. 37–51.
- Cudak S., *Znaczenie więzi emocjonalnych w rodzinie dla prawidłowego funkcjonowania dzieci*, „*Pedagogika Rodziny*” 2012, nr 2(4), s. 31–39.
- Florczak-Wątor M., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021, art. 72. DOI: <https://doi.org/10.12797/9788381383370.03>.
- Gromek K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 7, Warszawa 2020, art. 151.
- Gromek K., *Praxis. Prawo rodzinne dla sędziów i pełnomocników*, Warszawa 2019, s. 672.
- Gurba E., Franc T., *Z rodzeństwem przez życie*, [w:] *Rodzeństwo i jego odstępny*, red. ks. G. Godawy, Kraków 2021, s. 29–55. DOI: <https://doi.org/10.15633/9788374389914.02>.
- Haak H., Haak-Trzuskawska A., *Komentarz do art. 145–184 KRO regulujących opiekę i kuratelę*, [w:] *Opieka i kuratela. Komentarz do art. 145–184 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC (art. 516, 518, 520, 573–574, 590–598, 599–602, 604–605)*, wyd. 2, Warszawa 2021, art. 151.
- Hanas K., *Konstrukcja normatywna „dobro dziecka” i jej sądowe zastosowanie*, Lublin 2021, s. 20.
- Jaros P.J., Michalak M., *Prawa Dziecka Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2015, s. 681–707.

⁴¹ Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 185 z późn. zm.).

- Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2019, art. 112(3).
- Kalus S., *Komentarz KRO*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, t. 2 art. 151.
- Pietrzykowski K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2023, art. 58.
- Pietrzykowski K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2023, art. 107.
- Pietrzykowski K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2023, art. 114.
- Sasiak J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 58.
- Stadniczeńko S.L., *Prawa dziecka częścią składową systemu praw człowieka i obywatela*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka*, Warszawa 2015, s. 37–50.
- Strzebińczyk J., *System Prawa Prywatnego. Tom 12. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, wyd. 2, Warszawa: C.H. Beck 2011, art. 112 (1).
- Zajączkowska-Burtowy J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 112 (3).
- Zajączkowska-Burtowy J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 112 (8).
- Zakrzewski P., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 151.
- Załucki M., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 107.
- Załucki M., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 112 (1).
- Załucki M., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 112 (8).

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (t.j. Dz. U. z dnia 23 grudnia 1991 r.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (t.j. Dz.U.2023.0.103).
- Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 185 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U.2020.0.1359).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz. U. 2022.0.447).

Orzecznictwo

- Postanowienie SN z 5.07.2006 r., IV CSK 127/06, LEX nr 232819.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 11.09.2012 r., sygn. akt I ACa 759/12, Legalis nr 719508.
- Wyrok WSA w Lublinie z 22.11.2012 r., II SA/Lu 757/12, LEX nr 1241060.

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł traktuje na temat realizacji wprowadzonej przez ustawodawcę zasady nierozdzielania rodzeństwa w polskim systemie prawa rodzinnego w kontekście ochrony interesów małoletniego w polskim systemie prawnym z wykorzystaniem metody badania dokumentów oraz metody analizy i krytyki piśmiennictwa. W ramach artykułu dokonano analizy racji usystematyzowania przedmiotowej zasady w polskim systemie prawa rodzinnego oraz jej konkretyzacji w ramach instytucji prawa rodzinnego, takich jak rozwód, separacja, unieważnienie małżeństwa, wykonywania władzy rodzicielskiej, gdy rodzice żyją osobno, opieki, pieczy zastępczej i przysposobienia. Omówione rozwiązania mają swe źródła w szczególności w ustawie z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. 2020.0.1359) oraz Ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz. U. 2022.0.447).

Słowa kluczowe: zasada nierozdzielania rodzeństwa, rodzeństwo, rodzina, więzy rodzinne